

Historie, historiografie a literární věda

vzdělání než v rámci jedné disciplíny a je tak ovlivněn metodologií a způsobem bádání více oborů a aniž by si to uvědomoval, stávají se imanentní součástí jeho vědeckého nazírání.

Vraťme se nyní zpět k původní úvaze o metodologickém propojování historie s jinými disciplínami. V rámci těchto mezioborových námluv se nejvíce prosazovaly vědy sociální (především politologie a sociologie, na níž je mj. postavena i dnes velmi protěžovaná gender history), jejichž symbióza s historií má sice starší kořeny, sahající až do konce 19. století,⁷ nicméně současné ohlížení se historiků po nových impulzech pocházejících ze sociálních věd dosahuje nebývalé úrovně a jen budoucnost ukáže, nakolik se jednalo o konstruktivní a přínosný postup a nakolik šlo o mechanické přejímání. Jakoby v pozadí zůstávala a stále zůstává filologie, která byla v historickém bádání přítomna v určité míře vždy, stejně jako se literární věda nikdy neobešla bez historického rozměru. Blízkost obou disciplín můžeme považovat za pozůstatek 19. století, kdy byly historie i filologie velmi úzce provázány s literaturou. A nejen to – předpokladů k jejich prolnutí bychom našli více. Jak už jsem naznačil výše, v Německu bylo časté, že budoucí historik studoval společně s historií i filologii.⁸ Ještě k hlubšímu propojení historie a filologie docházelo při studiu na ruských univerzitách v 19. na počátku 20. století. Čtyřleté studium se zde skládalo ze dvou částí. V prvních dvou letech studenti filozofických (resp. historicko-filologických) fakult studovali naprosto shodné předměty bez ohledu na obor, který si zvolili. Historikové tak museli projít stejným množstvím základních filologických předmětů jako filologové a naopak. Specializační byly až poslední dva ročníky, avšak i v jejich rámci zůstávaly povinné přednášky i z druhých oborů. Rozdíl ve vědomostech a badatelském aparátu vystudovaných historiků a filologů byl poměrně vágní.⁹ V této souvislosti nelze nepřipomenout názor Jaroslava Bidla, který navštívil moskevskou univerzitu v 90. letech 19. století a tamní propojení historie a filologie v univerzitním vzdělávacím procesu považoval už za přílišné a kladl si otázku, zda to již není na závalu

---

⁷ V této souvislosti je třeba zmínit především tradici německých hospodářských a sociálních dějin a počátky historické sociologie. Sociologický přístup byl vlastní i českým historikům první poloviny 20. století.

⁸ Jak uvádí G. Iggers ze 141 držitelů stolic na německých univerzitách v letech 1850–1900 jich 87 studovalo jako vedlejší obor filologii (z toho 72 filologii klasickou), 23 teologii nebo filozofii, 10 ekonomii a 12 zeměpis. Srov. Georg G. Iggers: *Dějepisectví ve 20. století*, s. 52.

⁹ Srov. V. I. Česnokov: *Pravitel'stvo i razvitije struktury istoričeskich kafedr i nauk v universitetach Rossii (po universitetskím ustavam 1804–1869 godov)*. In: Rossijskije university v XIX - načale XX veka 1. Voronež 1993, s. 18–38; týž: *Puti formirovanija i charakternyje čerty sistemy universitetskogo istoričeskogo obrazovanija v dorevoljucionnoj Rossii*. In: Rossijskije university v XIX - načale XX veka 2. Voronež 1998, 3–29.

samotného studia historie.¹⁰ Nicméně v 19. století, kdy se věda postupně profesionalizovala, bylo mezioborové prolínání poměrně běžnou záležitostí. Snad nejlépe se to dá ukázat na pojetí slavistiky jako širší disciplíny zahrnující sice primárně filologii, ale také historii a etnologii apod.

I přes řadu okolností, které sváděly historii a filologii k sobě, nedošlo k jejich výraznějšímu propojení. Vztah historie a filologie se postupnou profesionalizací obou oborů proměnil v jakousi vzájemně výhodnou koexistenci. Filologie dává historikovi jazykové kompetence ke zkoumání určitého národního prostředí či areálu a naopak poučenost historickými fakty poskytuje filologovi vybavení pro diachronní zkoumání předmětu jeho práce. Je však zcela zřejmé, že v této rovině si historie a filologie navzájem nabízejí pouze „prosté“ znalosti, nikoliv však schopnosti či nazírání vlastní jen jedné z nich. Jde tedy o svého druhu badatelský servis, který ať by byl sebe více výhodný, nikdy nebude mít charakter inovačního impulzu; k tomu je třeba jejich hlubší propojení.

Toto hlubší propojení se jeví jako nosné především v historiografii neboli dějinách dějepisectví. Nemám zde ani tak na mysli zkoumání vývoje historické vědy, jako spíše výzkum historických textů. Historik je totiž metodologicky vybaven především ke zkoumání textů pramenné povahy, nicméně ke zkoumání textů psaných za konkrétním účelem a pro konkrétní čtenářskou obec je vybaven nedostatečně (na rozdíl od literárního vědce). Historický text může samozřejmě plnit funkci informativní, což je jeho hlavní účel, resp. tento záměr ho odděluje od jiných, především literárních (rozuměj beletristických) textů. Na druhou stranu nelze popřít, že historické a literární texty mají společné kořeny. Historikovo dílo vždy mělo k literatuře velmi blízko. Ostatně minimálně do konce 18. století byla historie považována za součást literatury, přesněji rétoriky a podle toho na ni také byly kladeny požadavky na její formální podobu. Ne náhodou zakladatelé národních historiografií bývají posledními historiky, kteří se ještě objevují v dějinách literatur. Vinu na tom nesou hlavně sami historikové, kteří se v 19. století v průběhu zvědečňování své disciplíny snažili co nejvíce vzdálit tomuto dědictví, a to okázalým směřováním k domnělé informační objektivitě oddělující je od fabulační a tudíž „nepravdivé“ krásné literatury. To ovšem neznamenalo, že by byl literární sloh historikovi vzdálený. Naopak historikovo dílo podléhalo nejen soudům o informativních kvalitách, ale také o kvalitách vypravěčských, takže si jakousi literárnost uchovávalo vždy.¹¹ Při zkoumání historikova textu lze tedy úspěšně využívat metod jak historikových, tak i literárněvědných.

¹⁰ Srov. Jaroslav Bidlo: *Z ruské univerzity*. Český časopis historický 1898, IV, s. 11–25.

¹¹ Např. Michail N. Pokrovskij prohlásil o pracích svého učitele V. O. Ključevského, kterého jinak velmi kritizoval, že „stranicy kursa Ključevskogo vyderžit srovnenije s ljubym otryvkom turgenevskoj prozy.“ M. N. Pokrovskij: *Izbrannyje proizvedenija*. Kn. 4. Moskva 1967, s. 332.

Historie, historiografie a literární věda

Významný příspěvek k chápání textů z produkce historiků a spisovatelů přinesl Hayden White. Po jeho vystoupení s knihou *Metahistorie. Historická představivost v Evropě 19. století* (*Metahistory. The Historical Imagination in the Nineteenth Century in Europe*, 1973) se mohlo zdát, že historický a literární text opět splynou v jedno. Na příkladu čtyř historiků (Micheleta, Tocquevilla, Ranka a Burkharda) a čtyř filozofů dějin (Hegela, Marxe, Nietzscheho a Croceho) se pokusil ukázat, že historická vyprávění neobsahují žádná kritéria pravdivosti. Proto podle něj není ani zásadní rozdíl mezi historiografií a filozofií dějin. Na základě literárních aspektů historických děl tvrdil, že neexistuje zásadní rozdíl mezi historií a fikcí. Stejně jako u literárního díla forma a výrazové prostředky určují obsah, nelze ani u dějepisného díla oddělit složku obsahovou a formální. Jinými slovy historik při reprezentaci faktů používá literární postupy, čímž se dostává na plochu fikce. Ve svém dalším díle *Tropics of Discourse* White napsal: „Když literární teoretikové hovoří o ‚kontextu‘ literárního díla, často předpokládají, že se tento kontext - ‚historické milieu‘ – vyznačuje konkrétností a dostupností, jaké dílo samotné nikdy nedosáhne: jako by bylo snažší pochopit realitu minulého světa složeného z tisíců historických dokumentů než zkoumat hlubiny jediného literárního díla, které je navíc vědcům snadno dostupné.“¹² Byly to nejen Whiteovy texty, ale také tzv. „lingvistický obrat“, které způsobily zemětřesení nejen v historické vědě, která opět – podobně jako na přelomu 19. a 20. století – musela hájit své nároky na to nazývat se vědou. Ať už se k celé této postmoderní diskuzi postavíme jakkoliv, nebude již nikdy po Whiteově *Metahistorii* možné popřít literární stránku historikovy práce. A právě dějepiseckou produkci tak můžeme považovat za průsečík, kde by se měla historie protínat s literární vědou. Ani „čistý“ (ve smyslu oborovém) historik, ani „čistý“ literární vědec nemohou tuto problematiku sami o sobě zachytit celkově. Jeden bez druhého mohou analyzovat jen část těchto artefaktů.

Ukažme si nyní stručně, jakých výsledků v prolínání historické a literární vědy v oblasti dějepisectví bylo dosaženo v českém prostředí. Česká historická věda jen velmi pomalu objevuje literárnost českého dějepisectví. Jaroslav Marek, historik s velkým oborovým přesahem (mj. autor výtečné syntézy *Česká moderní kultura*), zhodnotil svůj zájem o literaturu ve studiích zamýšlejících se nad formální stránkou historikova textu.¹³ Historiografické analýze, jak tuto metodu sám pojmenoval, věnoval v první polovině 90. let publikace Zdeněk Beneš.¹⁴ Podobně

---

¹² Hayden White: *Tropics of Discourse. Essays in Cultural Criticism*. Baltimore 1978, s. 89. Cit dle: New Historism, s. 67–68.

¹³ Jaroslav Marek: *Historikův diskurs*. Dějiny a současnost 14, 1992/2, s. 2–4; též: *Příspěvky k typologii historikova textu*. Český časopis historický 91, 1993, s. 531–544.

¹⁴ Zdeněk Beneš: *Historický text a historická kultura*. Praha 1995; též: *Historický text a historická skutečnost. Studie o principech českého humanistického dějepisectví*. Praha 1993.

historiografická produkce stojí mimo zájem literárních vědcům, byť vzhledem k výše zmíněným důvodům by se klidně mohla stát předmětem jejich výzkumu.¹⁵ Dosud nejnověji se tomuto tématu u nás věnoval Milan Řepa.¹⁶ Ve své ojedinělé práci *Poetika českého dějepiscectví* ukázal, že propojení literární vědy a historie může být opravdu funkčním přístupem k látce, která se jeví jako poznaná a badatelsky již vyčerpaná. Řepa se totiž (tak trochu kacířsky) rozhodl, že odhlédne od hlavní funkce historiografických děl – předávání poznatků o době minulé – že je nebude chápat jako pomyslný článek řetězu vývoje historické vědy, ale zaměří se na jejich formální stránku, která je (paradoxně) mnohem trvalejší a času odolnější než jejich obsahová stránka. Slovo paradoxně užívám záměrně – historiografická díla čteme převážně za účelem nabytí poznání o historii, přičemž formální stránka zůstává opomíjena nebo se maximálně omezujeme na tvrzení typu: dobře se to čte nebo je to napsáno „sušším“ stylem. Zatímco krásnou literaturu čteme především kvůli její umělecké a estetické funkci a zapomínáme, že je doslova „napěchována“ historickými údaji o své době, prostředí a také autorovi. Vraťme se však k Řepově práci. Na textech českých historiků 19. a první poloviny 20. století výtečně ukázal, jakými prostředky bývá historikův text vystavěn. Nejde zde jen o tropy, na jejichž kritice se zastavili někteří z recenzentů knihy, ale také o kompozici a styl, jímž je dílo psáno. Řepa rozebral čtyři základní kategorie (postava, čas, pohled a děj), na nichž vyprávění spočívá. Navíc kromě nepřeborného množství výrazových, kompozičních i argumentačních prostředků, které se historikovi nabízí při ztvárnění jeho poznatků, se autor zaměřil i na různé techniky, jejímž prostředím dějepisce získává čtenářův respekt nebo přízeň. Ty nazval strategie (autor, sdělování, působivost a soud).¹⁷

Řepova publikace dokazuje, že spojení literární vědy a historiografie může být velmi přínosné a co víc – myšlenkově inspirativní. Obě disciplíny si mají navzájem co nabídnout. Jazykověda i literatura má co nabídnout nejen dějinám dějepiscectví, ale i samotné historii (to ostatně dokládají práce V. Macury či J. Macka). Možná právě filologicko-areálová studia se stanou platformou pro hlubší prolnutí těchto vědních oborů.

¹⁵ K tomu více srov. Milan Řepa: *Poetika českého dějepiscectví*. Brno 2006, s. 9–26.

¹⁶ Milan Řepa: *Poetika českého dějepiscectví*. Brno 2006.

¹⁷ Tamtéž, s. 207–245.